

KAPOSI ZOLTÁN*

**A FELVIDÉK ÉS A DÉL-DUNÁNTÚL GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI
KAPCSOLATAI A 18–19. SZÁZADBAN**

*ECONOMICAL AND SOCIAL RELATIONS OF SOUTH TRANS-DANUBIA
AND UPPER HUNGARY IN THE 18–19TH CENTURY*

ABSTRACT

In my study I examine the social and economical relations of two regions which are far from each other: South Transdanubia and Upper Hungary. Significant amount of population migrated from North Hungary to the southern regions in the 18th century. Every social group was involved in this migration from the nobility to serfs. I analyse the consequences of this relocation in the next two hundred years through the pattern of the Országh-family (came from Trencsén shire, Upper Hungary). As a result of the relocation, kinship relations were not torn, instead, many other noble families moved to Somogy and Baranya shires. This dozen of families were fitting in the south landowner's social layer in a long time. This social adaptation was going off in four dominant ways. Most of them chose the magisterial and officer occupations, but those who held clerical, military and farmer positions were also successful. From the study of the case I derive the conclusion that the inland migration of the nobility contributed to the unifying process of the society

Bevezetés

Magyarország közjogi viszonyai a Rákóczi-szabadságharc utáni évtizedekben stabilizálódtak. Tisztázódtak az ország Ausztriához fűződő kapcsolatai (Pragmatica Sanctio), megszüldültek az intézményei (Helytartótanács, vármegyék újrászerveződése stb., Magyar Kamara stb.). Az ország fokozatosan betagozódt a Habsburg Birodalom rendszerébe, amely révén erősödhetett a gazdasági munkamegosztás rendszere. A Neoaquistica Commissio révén a földtulajdonviszonyokat is sikerült rendezni, aminek eredményeképpen egy jelentős részben kicserélődött új nagybirtokos réteg (Festetics, Grassalkovich stb.) alakult ki Magyarországon.¹ A termelési extrapotenciál továbbra is a mezőgazdaság volt, a fejlődést azonban nagyban akadályozta az alacsony termelékenység, a hagyományos termelési eszközök használata, a nyugati agrárismeretek beépítésének elmaradása és a munkaerőhiány. Mindezek mellett is megfigyelhető volt egy szerény gazdasági fejlődés, aminek legfontosabb generálója főleg az állami hadikereslet, az osztrák urbanizáció keltette igények növekedése, valamint a szerény mértékű hazai ipari és városi fejlődés volt.²

Az ország gazdasági kapacitásainak eloszlása sokáig igen egyenetlen maradt. Azok a területek, amelyek megúszták a török hódítást, magasabb népsűrűséggel és sűrűbb városhálózattal rendelkeztek. Ezzel szemben a volt hódoltság területeken csak lassan indult újra az élet. Volt olyan vármegye, ahol például az 1720-as években a népsűrűség mindössze néhány fő volt, szemben mondjuk a nyugati megyék 50–80 fős átlagával.³ Valódi városok alig voltak Magyarországon, az 1720-as évek felé Buda lakossága is alig haladta meg 10 000 főt.⁴ A kialakult helyzet gátolta a belső piac erősödését. Az egyes városok körül

* Egyetemi tanár, az MTA doktora, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.

(thüeni modellnek megfelelően) sajátos ellátó körzetek jöttek létre. Ezek a körzetek hosszú időn keresztül a helyi lakosság teljes egészét el tudták látni élelmiszerral és iparcikkekkel, s egymás tudta nélkül is léteztek.⁵ Közismert, hogy a parasztság jelentős része még a 19. század második felében is úgy élte le az életét, hogy szűkebben vett lakóhelyét 10–15 km-nél nagyobb távolságra nem kellett elhagynia. A távolsági kereskedelem ugyan összefűzhette s egységesíthette volna ezeket a régiókat, ám ez majd csak a 19. század közepe után, nem utolsósorban a személyi szabadság jogának megadása és a vasút kiépülése eredményeképpen következett csak be.⁶

Tanulmányukban azt vizsgáljuk, hogy egy ilyen szituációban két, egymástól földrajzilag meglehetősen messze eső régió, jelesül a Felvidék és a Dél-Dunántúl között milyen gazdasági és társadalmi kapcsolatok alakultak ki, s ezeknek a kapcsolatoknak mi volt a tartalma és a fejlődési pályája. Egy eset részletesebb bemutatásával arra próbálunk meg rámutatni, hogy a társadalmi és gazdasági kapcsolatok már a 18. században is folyamatosan erősödhettek, ugyanakkor egyre több működési alrendszerben (politika, kultúra stb.) is megjelentek. Természetesen nincs arra lehetőségünk egy kötött terjedelmű tanulmány keretei között, hogy az eset minden apró részletét végig tárgyaljuk. Figyelmünket inkább a jelenség olyan kapcsolati vonatkozásaira koncentráljuk, amelyek kapcsán azt feltételezzük, hogy hasonló folyamatok bőségesen előfordulhattak az ország más tájain is.

A felvidéki és a dél-dunántúli nemesség összeolvadása

Az 1720-as évektől nagyon jelentős nemesi népességvándorlás indult meg a Dél-Dunántúl irányába. Somogy és Baranya területére elsősorban Zala és Vas megyei területekről érkeztek sokan, hiszen a korábbi török hódoltság miatt alig volt olyan déli familia, akinek ne menekült volna valamelyik elődje 150–200 évvel korábban a nyugati megyékbe. A 18. század első felétől kezdve igen sok felvidéki nemesi familia tagja is megjelent az elnéptelenedett Dél-Dunántúlon. Közülük emeljük ki az ismertebbeket: ilyen volt például az Országh-, a Kacs Kovics-, a Boronkay-, a Bittó-, a Herman-, a Vasdényey-és a Záborszky-család.⁷ A 19. századból is vannak példáink a felvidéki nemesség délre költözésére, ismert például a Nádosy (alias Terstyánszky)-, a lidértejedi Nagy-, a Vermes család megjelenése. Az áttelepedés legfontosabb oka a nemesi öröklésben rejlett. A magyar nemesi földtulajdonjog nem éviült el a török hódoltság alatt sem, ugyanakkor a nagy népességvesztés miatt sok oldalsági öröklési jog vonala nyílt meg. Ezeknek a birtokjogoknak az érvényesítésére a 18. század első felében került sor, de sokszor elhúzódhatott akár a 19. század közepéig is.⁸ A nyilvántartott birtokjogok néha nagyon kusza, de funkcionálisan mégis csak működő familiáris kapcsolatokat eredményeztek. Ezekre alapozva számos család költözhetett be Somogyba, Tolnába vagy Baranyába, s válhatott földbirtokossá. De jöttek más módon is: a felvidéki értelmiség egy részének délre költözése itteni hivatalok elvállalásával, a nagybirtokosok földjein gazdatisztként való működéssel is kiindulópontja lehetett egy-egy család megjelenésének. A 18–19. századi birtokösszeírásokból ugyanakkor az is megállapítható, hogy a Felvidékről érkezők a déli vidékeken általában nem jutottak nagy földekhez. Ne felejtjük el, hogy a dél-dunántúli vármegyék a 18–19. században a nagybirtokok hazája volt, ahol arisztokrata familiák (Festetics, Széchényi, Esterházy, Batthyány, Zichy, Schaumburg-Lippe, Habsburg főhercegek, Apponyi, Hunyady stb.) sokszor több százezer holdnyi uradalmi helyezkedtek el. Somogy megyében például a 19. század elején az arisztokrata és egyházi nagybirtokok terjedelme 897 000 magyar hold volt, ami a megye összes területének több mint kétharmadát adta, s akkor még nem is beszéltünk az ún. bene possessionati (Somssich, Jankovich, Czindery, Tallián stb.) néha több tízezer holdas földjeiről.⁹

Emeljünk most ki az áttelepedők közül egyet, mégpedig a dezséri, vagy más néven a desericzky Ország családot.¹⁰ Az Ország-familia eredendően Trencsén vármegye déli részén élt: a 18. század közepe előtt a család Desericzky név alatt volt ismert. Deserica (magyarosított formában: Dezsér) falu Trencséntől nem messze délnyugatra található, a Szilézia felé vezető országút mellett, erről a faluról vette a család a nevét.¹¹ A család ottani birtoklása ismert, bár kétségtelen, hogy a 19. század közepére más birtokos nemesek is megjelentek már a faluban. A Desericzky-család vélhetően két ágra szakadt.¹² A Trencsénből származó ág két tagja áttelepedett a Dél-Dunántúlra, előbb Baranyában, később pedig Somogyban működtek. Ennek az ágnak a tagjai névben is elkülönültek, hiszen ők az előnevüket már dezséri formában használták, míg családnévként az „Ország” nevet szerepeltették. A familiából elsőként Ország András (1726–1788) költözött Pécsre, aki Pécsi Káptalanban kanonok, majd pedig hosszú időn keresztül a Papi Szeminárium (Papnövelde) direktora volt. A Káptalanon belül egyre fontosabb emberré vált, s Berényi pécsi püspök halála után ő irányította a pécsi egyházmegyét.¹³ Haláláig a pécsi Káptalan utca 2. száma alatti kanonoki házban lakott.¹⁴

Nem sokkal később öccse, Ország István is áttelepült Baranyába, a hiteles helyi mutatók 1774-től jelzik jelenlétét a vármegyében.¹⁵ Valószínűleg András volt testvére plenipotenciáriusa, s ő istápolhatta testvére pályafutását. 1780. szeptember 27-én Trencsén megyében, majd november 23-án Baranyában is kihirdette nemességét.¹⁶ Ország István tanult szakmája fiskális volt. 1790-ben táblabíró volt. Bátyja egyházi befolyásával tekintélyes emberré vált, jelentősebb anyagi forrásokra tehetett szert. Bátyja 1774-ben megvásárolt a kincstártól egy, a Fő tér északi oldalán álló házat 2351 forintért. A városközpontban egy ilyen méretű épületet venni már jelentős vagyonra és befolyásra utal. Mivel Ország Andrásnak örökösei nem voltak, így vásárlásával familiája vagyonát gyarapította, amit az is mutat, hogy 1782. december 6-án a nyolc évvel korábban vásárolt „előkelően helyreállított házat” öccsének, Ország Istvánnak ajándékozta.¹⁷ Ezt a házat 1810-ben 35 631 forintra becsülték.¹⁸ Az Ország-család pécsi létéből fakadtak azok a társadalmi kapcsolatok, amelyek a családot a Szigetvár környékéhez E nemesek közül emeljük ki a Pécssett telekkel és házzal rendelkező, Somogyban és Baranyában is fontos hivatalokat betöltött Igmándy-családot.¹⁹ A kapcsolatok kialakulásában a rokonsági vonalnak nagy szerepe volt: az Ország-család egyik tagja vált az 1780-as évek legelején az egyik Igmándy-gyermek keresztapjává. Ez a terület Somogy és Baranya vármegye határterületét képezte.

A századforduló táján a koalíciós háborúk időszakában a föld egyre fontosabb szerepet játszott a magyarországi nemesség életében; ugyanakkor ez volt az a korszak is, amikor a gyors meggazdagodás lehetősége mellett felgyorsult a hazai nemesség eladósodása.²⁰ Az árinfláció miatt mindenképpen érdemes volt földeket szerezni főleg akkor, ha majorsági gazdálkodásra is lehetőség nyílt. Az Ország-familia tagjai közül István lett az, aki tekintélyes méretű földekhez jutott. Még 1799 előtt megszerezte Drávafok falu és környékének birtokjogát a Szily-családtól, vagy azok valamilyen jogú örököseitől. Ezt 1802-ben kikerekítette a baranyai illetékességű, de eddigre teljesen eladósodott Melczer Ignácztól megvásárolt Drávafok melletti földekkel (Tótharaszti, Borjanác), illetve a Szigetvár melletti zsi-bóti-turbéki birtokokkal, valamint szintén a Melczerektől került hozzá a Nyugat-Somogyban lévő Szabás falu fele is. Melczer Ignác ellen Baranya vármegye már 1790. április 23-án sequestrumot rendelt, s jó 10 évig tartott, amíg végül is az adósságai rendezése kapcsán sikerült eladni a birtokot.²¹ A vásárlással a Pécssett élő Ország István és családja Somogyban tekintélyes birtokossá vált: 1806-ban már összesen 11 000 holdat birtokolt.²² A birtok 60%-a a drávafoki, míg 20–20%-a a zsi-bóti-turbéki és a szabási földekből állt. Ekkor a dezsérieknek Baranyában csak Villányban volt földbirtoka, ahol tekintélyes szőlőterülettel és egy hatszobás, konyhás, pincés és padlásos házzal is rendelkeztek.²³

Az Országgh-família földjei ugyanakkor nem voltak magas haszonnal kecsegtető birtokok. Az uradalom nagy része a Dráva mentén feküdt, amely ebben az időben állandó kiintéssel rendszeresen óriási mocsarakat teremtett ezen a vidéken. A Dráva megzabolázására több kísérlet is történt a 18–19. században, de majd csak a 20. század elejére valósult meg véglegesen, ugyanakkor a mocsarak és a belvizek lecsapolása is szinte folyamatos munkát igényelt.²⁴ Hasonló problémát tudott okozni az a számos patak, amely a Zselicből folyt a Dráva felé, s melyeknek a gátak közé szorítására ugyancsak nagy szükség volt. E téren már jelentősebb előrelépés történt, hiszen az 1820-as években egyrészt a helyi birtokosok, másrészt pedig Somogy és Baranya vármegye is az ügy mellé állt, s így Czindery László vezetésével elindult a szabályozás.²⁵ A drávafoki földeket a sok patak közül főleg a Köröcsönye veszélyeztette, amely a falutól északra haladt el.²⁶ Már az 1782. évi Landesbeschreibung is megjegyezte, hogy mind Drávafok, mint Keresztúr esetében az utak sokszor nedvesek, s a településeket jelentős mocsár veszi körbe.²⁷ Nem volt sokkal jobb a Szigetvár környéki terület sem, ahol meg az Almás patak okozott gyakran veszedelmet, ugyanakkor Szabást meg a Rinya nyugati ága öntötte el sok alkalommal. Ebből a lehangoló képből emelkedik ki a Szigetvártól északkeletre lévő tekintélyes méretű turbéki szőlőhegy, ahol viszonylag nagy területen jó minőségű szőlőt és bort termeltek.²⁸

Országgh István 1804-ben meghalt. Feleségétől, Krisztovics Máriaától hat gyermeke született: András, Imre és Sándor, illetve Franciska, Jozefa és Krisztina.²⁹ A magyarországi tradicionális nemesi öröklési szokások szerint a férfiak a földeket, míg a nők az ún. leánynegyedet (pénzben) kapták. Az Országgh-família esetében az örökhagyó szándéka más volt. *„Rendelem és általjában akarom, hogy mind ingó mind ingatlan jószágomban hat élő gyermekem egyaránt osztozzon, mivel nekem egyik gyermekem olyan mind a másik, valamint pedig hogy jószágban egyaránt succedáltak úgy a terhekben is tudniillik az adósságnak kifizetésében egyenlőképpen succedálni.”*³⁰ A testamentum ezzel keretek közé zárta a testvérek lehetőségeit. Egyrészt amíg nem érték el a nagykorúságot, addig divisiót tartani nem lehetett, másrészt pedig az egyéni törekvéseket korlátozta a végakarat, hiszen vagyonkezelőt neveztek ki a birtokra, aki minden befolyó jövedelmet egyenlően osztott el az örökösök között. A korabeli levelekből egyértelmű, hogy a közös gazdálkodás és az abból származó jövedelmek szétosztása főleg a férfiörökösöknek nem tetszett, az elsőszülött Országgh András például meg volt arról győződve, hogy Kapuvári zártartó nem ad neki hiteles információt a birtok jövedelmeiről.³¹

A föld örökítése általános probléma volt a magyarországi földbirtokok körében. A nyugati mintájú modell, miszerint az elsőszülött fiú kapja a földet, a többiek pénzbeli juttatást, beleütközött egy rugalmatlan társadalmi és gazdasági rendszerbe, ahol a későn világra jöttek jelentős veszteséget szenvedtek.³² Nem problémamentes az a modell sem, amikor a férfiak szétosztották egymás között a földeket (főleg, ha sokan voltak az örökösök), hiszen ott meg a jövedelmek csökkenését érezték meg a familia tagjai.³³ Az örökítés legrosszabb típusa minden bizonnyal az volt, amit többek között Országgh István is elrendelt (ezzel persze nem volt egyedül, ilyen volt például a Somogy és Baranya megyei földekkel rendelkező tóthi Lengyel familia hatalmas birtokainak szétosztása is).³⁴ Mivel ilyen esetekben a lányok előbb utóbb férjhez mennek, s elkerülnek az ősi birtokról, így mindig fennállt a veszélye annak, hogy a férfiak jelentősebb jövedelmet húznak a földekből. De még nagyobb problémát jelentett a következő generáció megjelenése, hiszen például az Országgh-família testvérei esetében is előfordult, hogy örökösök utód nélkül halnak meg, s ilyen esetben az ő részük visszazáll a többi testvér összes élő tagjára vagy leszármazottjára, tehát hamar igen népes közbirtokosság jelenhetett meg, ahol elvileg mindenkinek volt tulajdonjoga, de az már jövedelmet nem biztos, hogy biztosított. A dezsérik esetében az 1830-as évek felé már csak három ágon, mégpedig András, Imre és Franciska ágán voltak földek.

1. táblázat. Az Országh-familia birtokai 1840-ben (magyar holdban)³⁵**1. Table. Estates of the Országh Family in 1840 (in Hungarian acre)**

A falu neve	Országh András birtoka	Országh Imre birtoka	Nagy István örököseinek birtoka
Borjanác	170	170	170
Drávafok, Drávafenék	1445	1521	1483
Tótkeresztúr	315	315	315
Turbék	341	341	341
Túskevár	160	160	160
Alsóvisnye	260	260	260
Zsibót	298	298	298
Szabás	–	–	1895
Összesen	2989	3065	4922

Az 1840-es évek elején meghalt az elsőszülött András is, így birtokai a másik két ág lezármazottaira szálltak vissza. Testvére, Imre még egyben tartotta a birtokok egyharmadát, annak megosztására négy gyermeke között majd csak az 1850-es második felében került sor.³⁶ A másik ágon Nagy István örökösei az 1840-es évek elejére már megosztottak: Aloysia ágán a Vermes, míg Karolina ágán a Tallián család jutott birtokhoz.³⁷

Témánk szempontjából fontos kérdés, hogy a dezséri Országhok Pécsre költözésével milyen kapcsolatok maradtak a felvidéki rokonsággal. Ha végigtekintünk a 19. századi házassági politikájukon, akkor azt láthatjuk, hogy egyrészt megőrizték és szélesítették a felvidékiekkel való kapcsolatokat, ugyanakkor viszont egyre több dél-dunántúli területről származóval is bővült a rokonsági kör. István második fia, Imre (1769–1848 körül) Hauer Katalint, egy neves pécsi polgári familia lezármazottját vette feleségül, akitől népes családja származott.³⁸ Imre fia Lajos (1818–1881) egy olyan felvidéki hölgyet vett feleségül, aki a lipótszentmiklósi Szentiványi-család férfitagja után maradt özvegyen.³⁹

István első lánya, Franciska a felvidéki származású, de főleg Pesten élő lidértejei Nagy István felesége lett.⁴⁰ Nagy István egyik lányának kezével érkezett a déli vidékekre a családlőkői területekről származó nagy-budafalvi Vermes Jeromos.⁴¹ A Vermes és az Országh-családok között régi kapcsolatok lehettek, amit az is jelez, hogy korábban, 1748-ban Dezséren élt egy Vermes nevű kúrialista. Ugyancsak a Nagy család lezármazási vonalán jutott Országh-féle földekhez Somogyban Bittó István (1822–1903), akinek anyja lidértejei Nagy Anna volt.⁴² A 19. század második felében aztán már nemcsak a rokon felvidéki családok kapcsán házasodtak: a fent emlegetett Lajos fia, Országh II. Lajos felesége (Ljubibratovics Mária, 1873–1929) már a déli területekről származott. A fentebbi lista korántsem teljes, de látható, hogy az Országh-féle vonalon számos felvidéki család telepedett le a ritkábban lakott Dél-Dunántúlon.

A 19. században a familia tagjai beépültek a helyi társadalom mindennapi működésébe. Ha azt vizsgáljuk, hogy a Felvidékről áttelepültek milyen életpályákat futottak be, akkor négy meghatározó irányt láthatunk.

1. Az egyházi pálya. Délre költözésük alkalmával többen hozták a még otthon megszerzett tudásukat, képzettségüket. Közülük a betelepülő őst, Országh Andrást (1726–1788), aki magas egyházi méltóságot ért el, részben már említettük. A teológiát Nagyszombatban végezte, s 1750-ben szentelték pappá. Pécsen kanonok, majd énekes-kanonok lett. 1757-től 12 éven keresztül a papi szeminárium direktora volt, később Klimó György püspök szertartója és titkára volt.⁴³ 1767-től általános helynök, 1776-tól felszentelt mynzeni püspök volt.⁴⁴ Amikor 1777-ben Klimó György püspök meghalt, őt kívánta helyetteséne, ám

Országh András elhárította magától a tisztséget.⁴⁵ De ide vehetjük a rokonságból Országh Imre lányának, Paulínának (1813–1895) férjét, nagykeri Scitovszky Márton is (1815–1869), aki a pécsi püspök unokaöccse volt. Scitovszky a Szigetvár melletti Bodorfán (vagyis az Országh-féle földek mellett) szerzett birtokot,⁴⁶ s aki 1848 elején rövid ideig Baranya vármegye alispánja, később, 1860-ban pedig főispánja volt. A házaspár a kiegyezés megkötése körüli években már Scitovszky Nógrád megyei birtokán, Nőtincsen élt. Paulina 26 évvel élte túl férjét, Budapesten halt meg.⁴⁷ Az egyházi pályára kerültek közül említsük még meg a Krisztovics-családot. Korábban már mondtuk, hogy Országh István felesége Krisztovics Mária volt. A Krisztovics familia hasonló utat járhatott be, mint a dezséri Országh. E familiából is találunk a Pécsi Káptalanban (éppen Országh Andrással egy időben) egy kanonokot, aki később csanádi püspök lett.⁴⁸ Ugyanakkor tudomásunk van a világi pályán mozgó Krisztovics nevű nemesről, aki az 1760–70-es években táblabíró volt Baranyában.⁴⁹ A hasonló pályák láttán arra kell gondolnunk, hogy a két egyházi pályán mozgó, s minden bizonnyal jelentős vagyonnal rendelkező egyházi főember esetében a család többi tagjának összehozása valamilyen stratégiai megoldás lehetett.

2. A katonai érvényesülés. Egy másik irány a katonaság volt, még akkor is, ha ez veszélyekkel járt. A második generációba tartozó Imrének József nevű fia (1829–1872) előbb jogi pályára került, joggyakornokká vált az 1840-es években Pécsen, majd pedig járási ügyész és járásbíró volt. 1848 szeptemberében azonban honvédkatonának állt, s hadnagyi pozícióig jutott, alakulata a Baranya megyei önkéntes nemzetőrzászlóalj volt. 1849 februárjáig, Eszék várának feladásig szolgált. Noszlopy Gáspár csapatai elől menekülnie kellett, így került több aulikus baranyai hivatalnokkal (többek között sógorával, Scitovszky Mártonnal, Paulina férjével) együtt Ausztriába. Hazatérése után ügyvédként tevékenykedett Pécsen, nőtlen maradt, utódai nem születtek.⁵⁰ Az 1860-as években a Baranya megyei Honvédegylet tagjaként tevékenykedett. Bátyjáról, Károlyról (vagyis Imre elsőszülött fiáról) tudjuk, hogy huszár főhadnagyként 1848-ban meghalt a szabadságharcban. Imre másodszülött fia, ifj. Imre is katonatiszti pályára került, a testőrséghez vették fel 1842-ben.⁵¹

3. A hivatali-tisztségviselői és a politikai pálya. A harmadik típusra is bőven vannak példáink. Országh István elsőszülött fia, András is alszolgabíróként kezdte pályáját, ám az 1820-as évektől már nem vállalt hivatalt. Oka lehetett ennek az is, hogy András igencsak eladósodott. Szinte alig volt olyan ember, akinek kisebb-nagyobb összeggel ne tartozott volna. Az 1830-as évek közepén Somogy vármegye tiszti perbe idézte, ám Országh András inkább elmenekült Pécsre („Pécsre vivén lakását”), ám a törvény ott is utol érte.⁵² Birtokai testvére és rokonai ágán öröklődtek tovább. István második fia, Imre Baranyában klasszikus hivatali pályát járt be, eleinte alszolgabíró, majd később szolgabíró volt, az 1840-es évek elejére pedig járási főbíró lett.⁵³ Több járásban is betöltötte a szolgabírói tisztséget, 1826-ban például a pécsi járásban vállalt hivatalt. Több évtizeden keresztül szolgált Baranya vármegyéjében. Imre fia, Országh I. Lajos (1815–1881) Pécsen nevelkedett, itt járt iskolába, s 1837-ben itt tett ügyvédi vizsgát is. Az 1850-es években szerepet vállalt a császári közigazgatás megeremelésében Baranyában: 1850-ben a siklósi, 1851-ben pedig már a szigetvári járás szolgabírája volt. Lidértejadi Nagy István pécsi püspöki fiskális, később királyi fiskális volt.⁵⁴ A 19. században ő volt az egyik legképzettebb tagja a familiának, nem véletlen, hogy az 1804. évi testamentumában Országh István is azt kérte, hogy a fiskális figyeljen oda az özvegy sorsára (amiért az ügyvéd még pénzt is kapott, évi 200 forintot), a gyerekek pedig fogadják meg Nagy István tanácsait.⁵⁵ A típus legismertebb alakja minden bizonnyal sárosfai Bittó István volt (1822–1903), aki a lidértejadi Nagy-család ágán került Somogyba.⁵⁶ Politikai pályára lépett: 1848-ban országgyűlési képviselő lett, még Debrecenbe is követte a kormányt. Világos után külföldre emigrált, majd 1851-ben amnesztiával drávafoki birtokára térhetett vissza, ahol kényszerszerűen gazdálkodott, s

visszavonultan élt. Később azonban újra a politikai érvényesülést választotta: 1861-ben és 1865-ben a szigetvári járást képviselte a magyar országgyűlésben, ám 1869-ben a választásokon megbukott, s így pártja máshol jelölte. Különböző tisztségek betöltése után 1874-ben miniszterelnök lett.⁵⁷ Bittó rendkívül gátlásos ember volt, különösen apró termete zavarta. A közös földnek számító legelő-és erdők elkülönítése után 1390 kat. holdat tett drávafoki birtoka.⁵⁸ Drávafok vált Bittó István családi központjává, ahol előbb 1870 körül egy kisebb, később pedig egy nagyobb kastélyt emeltetett a családfő.⁵⁹

A nagy-budafalvi Vermes család tagjai is a jogi pályán keresték az érvényesülést. A família tagjai a reformkorban már Pozsony megyében is különböző tisztségeket töltöttek be (szolgabíró, aljegyző, levéltáros, ügyész); a Somogyba került ág első tagja, Vermes Jeromos 1832–36. évi országgyűlésen egy Pozsony megyei főrangút képviselt. Fia, György is ügyvédként működött Szigetváron. Vermes Jeromos 1840-ben a Szigetvár melletti Turbék pusztán (Zsibót) épített egy úrilakot, amely még ma is áll.⁶⁰ Nagy István másik lánya, Karolina 1838-ben Tallián János (1803–1897) felesége lett. A régi somogyi birtokosi családból származó Tallián is klasszikus utat járt be: a Somogy megyei Bolháson született, de iskoláit Pécsen végezte.⁶¹ Ügyvédi oklevelet szerzett, majd 1828-ban a Szigetvári járásban szolgabíró lett. 1843–47 között Somogy megye országgyűlési követe, majd 1849-ben alispánja. A császári korszak elején Somogyban megyefőnök, majd a pécsi ítélőtábla elnöke, később a pécsi központi ítélőtábla bírása. Élete vége felé, 1897-ben bárói címet szerzett, amúgy Bécsben halt meg 1898-ban. A dezséri Országoktól szerzett Szabáson temették el.⁶² Említsük még meg a galántai Fodor-família drávafoki megjelenését.⁶³ A Felvidékről származó, de a 19. században már Somogyban is birtokkal rendelkező nemesi familiából Fodor Antal (1813–1895) volt az első, aki Drávafokon a közbirtokosság felbomlása után – minden bizonnyal – Ország Lajos földjeit megvette. Ezzel Fodor Antal Bittó István mellett az 1890-es években a másik jelentős földesúrrá vált a faluban; birtokainak terjedelme 1895-ben 796 kat. hold volt.⁶⁴ Fia, Fodor József (1843–1901), a magyar közegészségügy megszervezője, a szomszédos (zselicszentjakabi) uradalom Lakócsa nevű falujában született,⁶⁵ ahol apja valószínűleg bérlő lehetett. Drávafokon felújítva még ma is áll az 1870-es években (valószínűleg Bittó István által épült) Fodor-kúria.

4. A gazdálkodó típusa. A familia legjelesebb gazdálkodója a két Lajos (1858–1912) volt. Ország I. Lajos (1815–81) örökölte apjától, Imrétől a pécsi Apáczta utca 8. szám alatti ingatlant, amit aztán továbbadott a Scitovszky Márton és Ország Paulina lányát feleségül vevő bonyhádi Perczel Vilmosnak.⁶⁶ Ország Lajos megszabadult a szétszabdalt ősi földjeitől, s vett magának egy egy tagban lévő uradalmat a Pécsről mintegy 25 km-re délkeleti irányban lévő Magyartelek és mellette Magyarmecske faluban, ahol egyedül ő volt nagyobb földdel rendelkező ember, s a legnagyobb adófizető is.⁶⁷ Szerencséje is volt, hiszen viszonylag könnyen hozzá lehetett jutni a földhöz, mivel a Czindery László halála után Wenckheim Bélára maradt hagyatéknak az új tulajdonos párizsi laza életmódjával hamar a nyakára hágott, így a zártartónak el kellett adni több volt Czindey uradalmat.⁶⁸ Fia, Ország II. Lajos Pécsen járt iskolába, jogi ismereteket szerzett. Ő volt az, aki a magyarteleki uradalmat messze földön híres mintagazdasággá alakította át. A fennmaradt adatok szerint az új fajták kikísérletezésében, nyugati növények meghonosításában és terjesztésében, szakmai tanácsadásban is élenjáró gazda volt Ország Lajos. A földesúr a hajdan Czindery által épített, ma is meglévő klasszicista kúriában élt. Ország Lajos halála után 1914-ben (mivel fia, már korábban elhunyt) özvegye az uradalmat eladta Kammerer Ferenc somogyi és baranyai földbirtokosnak, aki korábban a nem messze lévő Kastélyosdombon gazdálkodott. Ország II. Lajos a 19–20. század fordulóján a Baranya Vármegyei Gazdasági Egyesület elnöke volt. Ez az egyesület a reformkori kezdemények után 1872-ben szerveződött újra, s élt egészen a második világháború végéig. Alapvető célja: „Ta-

nulmányozni és megismerni a vármegye mezőgazdaságának minden ágát és a hitelviszonyokat, figyelmeztetni a közösségeket a hiányokra és a fejlődést gátló akadályokra, javaslatot tenni azok orvoslására, illetve elhárítására”.⁶⁹ Ilyen probléma a 19. század vége felé több is akadt, gondoljunk csak a századvégi filoxéra-járványra, avagy az agrárár-depresszió okozta gazdasági változásokra.

Összegzés

Az eddigiekből néhány megállapítás mindenképpen körvonalazható. Az egyik, hogy a 18. század korántsem tűnik olyan időszaknak, ahol a földrajzi különbségek megakadályozták volna a különböző térségek nemessége társadalmi és gazdasági kapcsolatainak kialakulását és fejlődését. A külső migráció mellett a belső mozgások mindenképpen közelebb hozták a Dél-Dunántúlt az északi vidékekhez. A másik, hogy az áttelepedés nem állt meg egy személynél, hiszen az Ország-család példája azt mutatja, hogy pár évtized alatt tucatnyi nemesi felvidéki família – akik rokonsági, s ezen keresztül sokszor vagyoni viszonyban voltak velük –, követte a déli területekre a dezsérieket. A harmadik pedig az, hogy az áttelepült nemesi társadalom jó fél évszázad alatt beilleszkedett az itteni nemesi társadalomba, közülük a legtöbben a tisztviselői és egyházi pályákon mozogva váltak elfogadott személylé.

JEGYZETEK

1. Kaposi Zoltán (2007): 50. old.
2. Benda Gyula (1985): 82–85. old.
3. Wellmann Imre (1989): 72–79. old.
4. Ember Győző (1988): 119. old.
5. Kaposi Zoltán (2002): 34. old.
6. Ugyanott: 221. old.
7. A felsorolás sok éves genealógiai, család-és és uradalomtörténeti kutatásunk eredményeiből adódik. 8. Kaposi Zoltán (2000): 36. old.; Lásd még a jelentős belső és külső vándorlásról: Kaposi Zoltán (2010): 101–124. old.
9. Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban SML). Összeírások. No. 282–283. 1806.
10. Nemesi előnevük írása 100 éven át igen eltérő volt. Találkoztunk a desericzky, dezericzky, dezericzki, derzsevitzi és dezséri alakokkal is.
11. Fényes Elek (1851): 1. kötet, 259. old.
12. Nagy Iván (1860): 3. kötet, 294. old.
13. Boros László (1985): 37. old.
14. Petrovich Ede (1956): 42. old.
15. Baranya Megyei Levéltár (a továbbiakban BML). Hiteles helyi források. 1774.
16. BML. Összeírások. No. 213.; ill. Andretzky József (1909): 25. old.
17. Madas József (1978): 657–658. old.
18. Ugyanott.
19. Az Igmándyakra lásd: Habich József (1989): 88–99. old.
20. Ennek somogyi példáit írja le: Tóth Tibor (1979) művében.
21. Magyar Országos Levéltár. U et C. 203:9. A földvásárlás előtt a Budai Kamara könyvelősége egy terjedelmes (17 folia és 49 melléklet) összeírást készített. In: Urbáriumok és összeírások a MOL-ban. Arcanum, 2004.; illetve Vasdényei Imre (1922): 34. old. Lásd még: Angyal Pál (1913): 114. old.
22. Az 1806. évi vármegyei birtokösszeírás alkalmával a família földjei „Ország András úr”, vagyis Ország István elsőszülött fiának neve alatt írtattak össze. SML. Összeírások. No. 282–283. 1806. év.

23. BML. Baranya vármegye csödtörvénytörvényseke. Ország-sequestrum (a továbbiakban BML. Ország-Sequestrum). Vagyonösszeírás, 1806.
24. Vízszabályozás (1973): 277–278. old.
25. Kiss Z. Géza (1986): 1. szám, 86. old.
26. Nagy Lajos (1981): 245. old.
27. Dobai András (1983): 145. old.
28. Tóth Péter (1988): 85. old. Turbékot a későbbiekben Zsibóhoz kapcsolták. Turbék a 19. században Szigetvár polgárainak szőlőhegye lett, ahol azok extraneusként termelhettek.
29. BML. Ország sequestrum. Ország István testamentuma, 1804. Krisztina vélelmezhetően – az iratban igen olvashatatlan – Rakovszky báró felesége volt. A Rakovszky család is felvidéki, ám a genealógiai táblákat átnézve sem akadunk nyomára a frigynek. Valószínűleg Ország Krisztina korán meghalhatott, gyermeke vélhetően nem volt, vagy legalábbis az irodalomban nem maradt nyoma.
30. BML. Ország-Sequestrum. 1804. évi testamentum. A vagyonösszeírás Fekete Antal drávafoki ispán készítette. Lásd: Ország-Sequestrum, 1806. Vagyonösszeírás. A végrendelet szerint nemcsak a jövedelmek, hanem az adósságok is egyenlően oszlottak meg a testvérek között.
31. BML. Ország-sequestrum, 1806. Ország András panasza a zártartó ellen.
32. A Dél-Dunántúlon különösen sok hitbizomány jött létre. Jelentősebb volt például a több vármegyében is jelen lévő hg. Esterházy és a hg. Batthyány hitbizomány.
33. A gróf Széchényi familia esetében például ez történt, ennek eredményeképpen a 18. század során még 40 000 holddal rendelkező család 20. századi leszármazottai. Sokszor már csak néhány ezer holdas birtokkal rendelkeztek. Lásd: Kaposi Zoltán (2001): 250–251. old.
34. Kaposi Zoltán (2000): 36. old.
35. SML. Összeírások. Conscriptio possessionum 1840. Az adatok magyar holdban szerepelnek, ezen a vidéken 1 magyar hold = 1200 négyszögöl területet jelentett.
36. SML. Úrbéri peres iratok. Zsibót, Drávafok, 1857, 59.
37. SML. Összeírások. No. 225. 1843. év.
38. Madas József (1978): 164. old.
39. Imrének négy fia (Károly, Lajos, Imre, József) és egy lánya (Paulina) volt. BML. Összeírások, No.213. „*T. N. Baranya vármegye kihirdetett és elfogadott kétségtelen nemeseinek esztendő s jkv. Száma szerinti szerkesztett lajstroma.*”
40. SML. Összeírások. No. 225. 1843-ban Nagy István örökösének a volt Ország-földekből 4736 magyar hold volt a kezén. Ennek a területnek mintegy 58%-a allodiális föld volt.
41. SML. Összeírások. No. 1. 1848–49. Az 1849. évi megyei birtokösszeírás alkalmával már 2371 holdja volt özvegy Vermesének.
42. Bittó Béla (1931): Táblázatok.
43. Pécs Lexikon (2010): 2. kötet, 54. old.
44. Sándor László–Tímár György (1981): 20. old.
45. Borsy Károly (1991): 111. old.
46. Nagy Iván (1863): 10. kötet, 111. old.
47. Pécs Lexikon (2010): 2. kötet, 200. old. Lásd még: Vasárnapi Újság, 1895. 8. szám, 128. old.
48. Recensio Universi (1874): 595. old. Nevüknek írása eltérő: a Christovich és a Krisztovics alak is sokszor előfordul a forrásokban.
49. Múzeumi évkönyv (1911): 136. old.
50. Bona Gábor (1998): 2. kötet. 611. old.
51. SML. Somssich-család levéltára. Számadási iratok, 1802–1843. 1841. év. Az irat szerint ifj. Imre hét éven át a „Bellovári Katonai Intézetben neveltetett.”
52. SML. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1835. 09. 09.: 814. szám; 1137. szám; 1836. 11. 19: 1317. szám; 1836. 04. 7: 441. szám; 1838. 04. 25: 1128. szám; 1838. 05. 01: 1794. szám.
53. Andretzky József (1909): 60. old.
54. Andretzky József (1909): 57. old. A Pozsony környéki földjei mellett Nagy Istvánnak voltak birtokai Zemplénben, mégpedig Szerencs mellett Legyesbényén is.
55. BML. Ország-sequestrum. 1804. Ország István végrendelete.
56. Anyja lidértejedi Nagy Mária volt.

57. Bittó Béla (1931): Táblázatok; Lásd még: Baranyai Béla (1914): 685. old.; illetve: http://www.parlament.hu/ogyelnok/tort_elnok/bitto.pdf
58. Gazdacímár (1895): 109. old.
59. Reiszig Ede (1914): 58–59. old.
60. Reiszig Ede (1914): 179. old.
61. Madas József (1978): 163. old. Pécssett, a belvárosban, a Vörösmarty és az Apáczta utca sarkán 1910-ig állt a híres Tallián-ház, amikor is Tallián Dénestől megvette az Osztrák-Magyar Bank, lebontatta, majd egy pazar fióképületet emeltek helyette.
62. Iharossy József (1988): 343–349. old.
63. Somogyban a Fodor-családnak Kürtöspusztán és Pusztakovácsiban volt néhány száz holdja.
64. Gazdacímár (1895): 109. old.
65. Szinnyei József (1894).
66. Madas József (1978): 164. oldal. Az 1780 körül épített ház közvetlenül a 61. számú jegyzetben már említett Tallián-házzal szemben helyezkedett el, s mind a mai napig áll.
67. A magyarteleki uradalom mérete közvetlenül a földesúr halála előtt 903 kat. hold volt. Lásd: Gazdacímár (1911) adatait.
68. Kaposi Zoltán (2011).
69. Márfi Attila (1989): 138. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andretzky József (1909): Baranyavármegye nemesei. Pécs. Taizs nyomda.
- Angyal Pál (1913): Baranya vármegye 1790-ben. In: A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Ertesítője. 1913. szeptember. 3. füzet. Pécs.
- Baranyai Béla (1914): Somogy vármegye nemes családai. In: Magyarország vármegyéi és városai. Somogy. (Szerk.: Csánki Dezső). Budapest .
- Benda Gyula (1985): Entwicklungstendenzen im 18. Jahrhundert. In: Studien zur deutschen und ungarischen Wirtschaftsentwicklung (Szerk.: Zimányi Vera). Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bittó Béla (1931): A Sárosfalvy-és Nádasi Bittó-és a vele vérrokon Bári Báry család. Budapest.
- Bona Gábor (1998): Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2. kötet.
- Boros László (1985): A pécsi székesegyház a 18. században. Budapest.
- Borsy Károly (1991): A 18. század második felének két püspöke. In: A pécsi egyházmegye schematizmusa. Pécs.
- Dobai András (1983): Somogy megye az első katonai felvétel (1782–85) idején. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár. Somogy Megyei Levéltár.
- Ember Győző (1988): Magyarország lakossága a 18. században. In: Somogy megye múltjából 19. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár.
- Fényes Elek (1851): Magyarország geographiai szótára. Pest, 1–2. kötet.
- Gazdacímár (1895): A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 2. kötet. Gazdacímár. Budapest, 1897. KSH.
- Gazdacímár (1911): Magyarország gazdacímára (Szerk.: Rubinek Gyula). Budapest, KSH.
- Habich József (1989): Boldogasszonyfa. Steyr.
- Iharossy József (1988): Czindery és Tallián Somogy vármegyei császári biztosok 1849–50-ben. In: A Dunántúl településtörténete III. (1848–1867). Székesfehérvár, 343–349. old.
- Kaposi Zoltán (2007): Die Funktionsänderungen der adeligen Gesellschaft in Südransdanubien im 18. und 19. Jahrhundert In: Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 2005 in Bad-Radkersburg Führungsschichten im pannonischen Raum im 18. und 19. Jahrhundert. Graz.
- Kaposi Zoltán (2000): Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Kaposi Zoltán (2001): A magyarországi uradalmi rendszer változásai a XVIII–XX. században. Agrártörténelmi Szemle. XLIII. 1–2. 239–261. old.
- Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest-Pécs. Dialóg Campus Kiadó.

- Kaposi Zoltán (2010): Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Ansiedlung in Ungarn. In: Die Ansiedlung der Deutschen in Ungarn. Beiträge zum Neuaufbau des Königreiches nach der Türkenzeit. Buchreihe der Kommission für Geschichte und Kultur der Deutschen in Südosteuropa, 40. kötet (Szerk.: Gerhard Seewann, Karl-Peter Krauss, Norbert Spannenberger). 101–124. old. Oldenbourg Wissenschaftsverlag.
- Kaposi Zoltán (2011): A nagybirtok modernizációjának lehetőségei a 19. századi Dél-Dunántúlon. In: Jubileumi kötet Professzor Tóth Tibor 70. születésnapjára. (Megjelenés alatt). Pécs, PTE FEEK.
- Kiss Z. Géza (1986). A földesúri birtok és parasztföld elkülönítésének történeti útja az Ormánságban 1767-1867. Századok, 120. évf. 1. szám, 51–100. old.
- Madas József (1978): Pécs-belváros telkei és házai. Adatgyűjtemény. Pécs. JPM.
- Márfi Attila (1989): Pécs szabad királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata 1867–1918. In: Baranyai helytörténetírás (Szerk. Szita László). Pécs, 133–162. old.
- Nagy Iván (1857–68): Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal 1–13. kötet. Pest.
- Nagy Lajos (1981): Gyöngyös, Okor és Körcsönye folyók régi ártere a sellyei uradalom területén. In: Baranyai helytörténetírás 1980. (Szerk.: Szita László). 245–256. old. Pécs.
- Petrovich Ede (1956): Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. sz. alatti ház történetéhez In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1956. Pécs.
- Múzeumi Évkönyv (1911): Pécs-Baranyai Múzeumi Egyesület Évkönyve. Pécs.
- Pécs Lexikon (2010): Pécs Lexikon 1–2. kötet. Pécs. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft.
- Recensio Universi (1874): Recensio Universeri Cleri Discesis Quinque-ecclesiensis. Pécs.
- Sándor László–Timár György (1981): Pécs város 1780. évi szabad királyi városi oklevele. In: Baranyai helytörténetírás (Szerk.: Szita László). Pécs.
- Szinnyei József (1894): Magyar írók élete és munkái. III. Budapest: Hornyánszky. Elektronikus elérése: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/f/f05736.htm>.
- Tóth Péter (1988): Somogy vármegye leírása 1812-ből. In: Somogy megye múltjából 14. (Szerk.: Kanyar József). Kaposvár, 41–92. old. Somogy Megyei Levéltár.
- Tóth Tibor (1979): Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéséhez Somogyban 1756–1812. Történetstatistikai Füzetek 2. Budapest, KSH.
- Vasdényei Imre (1922): Ősi birtokok és birtokosok Somogy vármegyében. Kaposvár.
- Vízszabályozás (1973): A magyar vízszabályozás története (Szerk.: Ihrig Dénes). Budapest. VIZIG.
- Wellmann Imre (1989): Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In: Magyarország története 1686–1790. (Főszerk.: Ember Győző). Budapest, Akadémiai Kiadó.